

Ġabra tal-ġurisprudenza

SENTENZA TAL-QORTI TAL-ĠUSTIZZJA (L-Ewwel Awla)

28 ta' Lulju 2016*

“Rinviju għal deċiżjoni preliminari — Protezzjoni tal-konsumaturi — Direttiva 93/13/KEE — Klawżoli ingusti fil-kuntratti konklużi mal-konsumaturi — Kuntratt ta' kreditu li jinkludi klawżola ingusta — Eżekuzzjoni forzata ta' deċiżjoni ta' arbitraġġ adottata skont din il-klawżola — Responsabbiltà ta' Stat Membru għad-danni kkawżati lill-individwi minhabba ksur tad-dritt tal-Unjoni imputabbli lil qorti nazzjonali — Kundizzjonijiet għal stabbiliment — Eżistenza ta' ksur sufficjement serju tad-dritt tal-Unjoni”

Fil-Kawża C-168/15,

li għandha bħala suġġett talba għal deċiżjoni preliminari skont l-Artikolu 267 TFUE, imressqa mill-Okresný súd Prešov (qorti tad-distrett ta' Prešov, is-Slovakkja), permezz ta' deċiżjoni tat-12 ta' Marzu 2015, li waslet fil-Qorti tal-Ġustizzja fl-14 ta' April 2015, fil-proċedura

Milena Tomášová

vs

Ir-Repubblika Slovakkja - Ministerstvo spravodlivosti SR,

Pohotovosť s. r. o.,

fil-preżenza ta':

Združenie na ochranu občana spotrebiteľa HOOS,

IL-QORTI TAL-ĠUSTIZZJA (L-Ewwel Awla),

komposta minn R. Silva de Lapuerta (Relatur), President tal-Awla, J.-C. Bonichot, C. G. Fernlund, S. Rodin, u E. Regan, Imħallfin,

Avukat Ġenerali: N. Wahl,

Reġistratur: A. Calot Escobar,

wara li rat il-proċedura bil-miktub,

wara li kkunsidrat l-osservazzjonijiet ippreżentati:

— għall-Gvern Slovakk, minn B. Ricziová, bħala aġent,

— għall-Gvern Ćek, minn M. Smolek u J. Vláčil kif ukoll minn S. Šindelková, bħala aġenti,

* Lingwa tal-kawża: is-Slovakk.

— għall-Kummissjoni Ewropea, minn A. Tokár, D. Roussanov u M. Konstantinidis, bhala agenti, wara li semgħet il-konklużjonijiet tal-Avukat Ġenerali, ippreżentati fis-seduta tal-14 ta' April 2016, tagħti l-preżenti

Sentenza

- 1 It-talba għal deċiżjoni preliminari tirrigwarda l-kundizzjonijiet għall-istabbiliment tar-responsabbiltà ta' Stat Membru għad-danni kkawżati lil individwi minn ksur tad-dritt tal-Unjoni imputabbli lil qorti nazzjonali.
- 2 Din it-talba tressqet fil-kuntest ta' tilwima bejn M. Tomášová u Ir-Repubblika Slovakka - l-Ministerstvo spravodlivosti SR (Ir-Repubblika Slovakka - ministeru tal-ġustizzja tar-Repubblika Slovakka, iktar 'il quddiem ir-“Repubblika Slovakka”) u Pohotovosť s. r. o. dwar l-eżekuzzjoni ta' deċiżjoni ta' arbitraġġ li permezz tagħha M. Tomášová kienet ġiet ikkundannata għall-hlas ta' somom ta' flus relatati mal-konklużjoni ta' kuntratt ta' kreditu għall-konsum.

Il-kuntest ġuridiku

- 3 L-Artikolu 3 tad-Direttiva tal-Kunsill 93/13/KEE, tal-5 ta' April 1993, dwar klawżoli ingusti f'kuntratti mal-konsumatur (ĠU Edizzjoni Speċjali bil-Malti, Kapitolu 15, Vol. 2, p. 288), jipprovdi:

“1. Klawżola kuntrattwali li ma tkunx ġiet negozjata individwalment għandha titqies ingusta jekk, kontra l-htieġa ta' *buona fede*, tkun tikkawża żbilanċ sinifikanti fid-drittijiet u l-obbligi tal-partijiet li johorġu mill-kuntratt, bi ħsara għall-konsumatur.

2. Klawżola għandha dejjem tiġi kkunsidrata li ma tkunx ġiet innegozjata individwalment meta din tkun ġiet abbozzata minn qabel u l-konsumatur b'hekk ma jkunx seta' jinfluwenza s-sustanza tal-klawżola, b'mod partikolari fil-kuntest ta' kuntratt *standard* imfassal minn qabel.

Il-fatt li ċerti aspetti ta' klawżola jew klawżola speċifika waħda tkun ġiet innegozjata individwalment m'għandux jeskludi l-applikazzjoni ta' dan l-Artikolu għall-bqija ta' kuntratt jekk stima globali tal-kuntratt tindika li dan ikun madankollu kuntratt *standard* ippreparat minn qabel.

Meta xi bejjieġh jew fornitur jippretendi li klawżola *standard* ikun ġie nnegozjat b'mod individwali, il-piż tal-prova f'dan ir-rigward għandu jaqa' fuqu.

3. L-Anness għandu jkun fih lista indikattiva u mhux eżawrjenti tal-klawżoli li jistgħu jiġu kkunsidrati ingusti.”

- 4 L-Artikolu 6(1) ta' din id-direttiva jipprevedi:

“L-Istati Membri għandhom jistabbilixxu li klawżoli ingusti użati f'kuntratt konkluz ma' konsumatur minn bejjieġh jew fornitur għandhom, kif previst fil-liġi nazzjonali tagħhom, ma jkunux jorbtu lill-konsumatur u li l-kuntratt għandu jkompli jorbot lill-partijiet fuq dawn il-klawżoli jekk dan ikun kapaċi jkompli jeżisti mingħajr il-klawżoli ingusti.”

Il-kawża prinċipali u d-domandi preliminari

- 5 M. Tomášová hija persuna rtirata li l-uniku dhul tagħha jikkonsisti f'pensjoni ta' EUR 347. Matul is-sena 2007, hija kkonkludiet kuntratt ta' kreditu għall-konsum ma' Pohotovost', li magħha hija kkuntrattat self ta' EUR 232.
- 6 Dan il-kuntratt kien fil-forma ta' kuntratt standard li jinkludi klawżola ta' arbitraġġ li tagħti lil qorti tal-arbitraġġ li s-sede tagħha kienet tinsab iktar minn 400 kilometru 'l bogħod mir-residenza ta' M. Tomášová kompetenza esklużiva għar-risoluzzjoni ta' tilwimiet rigward dan il-kuntratt. Barra minn hekk, skont l-imsemmi kuntratt, ir-rata ta' interessi moratorji kienet iffissata għal 91.25 % fis-sena. Fuq dan kollu, l-istess kuntratt ma kienx jindika r-rata annwali effettiva globali applikabbli.
- 7 Peress li damet sabiex tħallas lura l-kreditu u peress li ma setgħetx tħallas l-interessi moratorji akkumulati, M. Tomášová kkonkludiet kuntratt ta' self ieħor ta' EUR 232.36 ma' Pohotovost'.
- 8 Permezz ta' deċiżjonijiet tad-9 ta' April u tal-15 ta' Mejju 2008 tal-iStálý rozhodcovský súd (qorti permanenti tal-arbitraġġ, is-Slovakkja), M. Tomášová giet ikkundannata tħallas lil Pohotovost' diversi somom minhabba n-nuqqas ta' rimbors tal-krediti inkwistjoni, tal-interessi moratorji u tal-ispejjeż tal-proċedura.
- 9 Wara li dawn id-deċiżjonijiet kisbu s-saħħa ta' *res judicata* u saru eżekuttivi, Pohotovost', fit-13 u s-27 ta' Ottubru 2008, ressqet talbiet għal eżekuzzjoni quddiem l-Okresný súd Prešov (qorti tad-distrett ta' Prešov, is-Slovakkja), li ġew milqugħa permezz ta' deċiżjonijiet tal-15 u tas-16 ta' Diċembru 2008.
- 10 Skont id-deċiżjoni tar-rinviju, il-proċeduri ta' eżekuzzjoni inkwistjoni kienu għadhom għaddejjin fid-data meta tressqet din it-talba għal deċiżjoni preliminari.
- 11 Fid-9 ta' Lulju 2010, M. Tomášová ressqet talba kontra r-Repubblika Slovakka bil-għan li tikseb hlas ta' EUR 2 000 bħala kumpens għad-danni li jirriżultaw, fil-fehma tagħha, minn ksur tad-dritt tal-Unjoni mill-Okresný súd Prešov (qorti tad-distrett ta' Prešov), minhabba li, fil-kuntest tal-imsemmija proċeduri, din il-qorti laqgħet talbiet għal eżekuzzjoni bbażati fuq klawżola ta' arbitraġġ ingusta u li kellha bħala għan l-irkupru ta' krediti ddeterminati bl-applikazzjoni ta' klawżola ingusta.
- 12 Permezz ta' sentenza tat-22 ta' Ottubru 2010, l-Okresný súd Prešov (qorti tad-distrett ta' Prešov) ċaħdet it-talba ta' M. Tomášová bħala infondata għar-raġuni li din tal-aħħar ma kinitx għamlet użu mir-rimedji ġudizzjarji kollha li kienu għad-dispożizzjoni tagħha, minhabba li l-proċeduri ta' eżekuzzjoni inkwistjoni kienu għadhom ma nġhalqux b'mod definittiv u li, konsegwentement, id-dannu invokat kien għadu ma seħhx, b'tali mod li l-imsemmija talba kienet tressqet b'mod prematur.
- 13 M. Tomášová appellat minn din is-sentenza.
- 14 Permezz ta' deċiżjoni tal-31 ta' Jannar 2012, il-Krajský súd v Prešove (qorti reġjonali ta' Prešov, is-Slovakkja) annullat l-imsemmija sentenza u bagħtet lura l-kawża quddiem l-Okresný súd Prešov (qorti tad-distrett ta' Prešov).
- 15 Kien f'dawn iċ-ċirkustanzi li l-Okresný súd Prešov (qorti tad-distrett ta' Prešov) iddeċiediet li tissospendi l-proċedura quddiemha u li tagħmel id-domandi preliminari segwenti lill-Qorti tal-Ġustizzja:

"1) Il-fatt li tiġi rkuprata, fil-kuntest ta' proċedura ta' eżekuzzjoni mwettqa abbażi ta' deċiżjoni ta' arbitraġġ, somma bbażata fuq klawżola ingusta b'kontradizzjoni mal-ġurisprudenza tal-Qorti tal-Ġustizzja tal-Unjoni Ewropea jikkostitwixxi ksur serju tad-dritt tal-Unjoni?"

- 2) Stat Membru jista' jitqies responsabbli minn ksur tad-dritt [tal-Unjoni] qabel ma l-parti fil-proċedura tagħmel użu mir-rimedji ġudizzjarji kollha mqiegħda għad-dispożizzjoni tagħha mill-ordinament ġuridiku tal-Istat Membru fil-proċedura ta' eżekuzzjoni; fid-dawl tas-sitwazzjoni ta' fatt tal-kawża, din ir-responsabbiltà tal-Istat Membru tista' tinholoq, f'dan il-każ, qabel l-gheluq stess tal-proċedura ta' eżekuzzjoni u qabel ma r-rikorrenti teżawrixxi l-possibbiltà li titlob l-irkupru ta' ammonti mħallsa indebitament?
- 3) F'każ ta' risposta affermattiva, l-aġir tal-korp deskritt mir-rikorrenti jikkostitwixxi ksur suffiċjentement manifest u serju tad-dritt [tal-Unjoni] fid-dawl tas-sitwazzjoni fattwali, b'mod partikolari fir-rigward tal-passività assoluta tar-rikorrenti u tal-fatt li hija ma eżawrixxietx ir-rimedji ġudizzjarji kollha mqiegħda għad-dispożizzjoni tagħha mid-dritt tal-Istat Membru?
- 4) Jekk f'dan il-każ hija kwistjoni ta' ksur suffiċjentement serju tad-dritt [tal-Unjoni], is-somma mitluba mir-rikorrenti tikkorrispondi mad-dannu li għandu jwieġeb għalih l-Istat Membru; jista' d-dannu hekk mifhum ikun ekwiparabbli mad-dejn irkuprat, jiġifieri l-arrikkiment indebitu?
- 5) Il-kawża għall-irkupru ta' ammonti mħallsa indebitament, inkwantu rikors, tipprevali fuq il-kumpens għad-dannu?"

Fuq id-domandi preliminari

Fuq l-ewwel sat-tielet domandi

- 16 Permezz tal-ewwel sat-tielet domandi tagħha, li għandhom jiġu eżaminati flimkien, il-qorti tar-rinvju tistaqsi, essenzjalment, jekk u f'liema kundizzjonijiet ksur ta' dritt tal-Unjoni li jirriżulta minn deċiżjoni ġudizzjarja, mogħtija fil-kuntest ta' proċedura ta' eżekuzzjoni forzata bbażata fuq deċiżjoni ta' arbitraġġ li tilqa' talba għal irkupru ta' krediti bl-applikazzjoni ta' klawżola kuntrattwali li għandha titqies li hija ingusta jikkostitwixxi ksur "suffiċjentement serju" ta' regola tad-dritt tal-Unjoni, ta' natura li tiġi stabbilita r-responsabbiltà mhux kuntrattwali tal-Istat Membru kkonċernat.
- 17 F'dan il-kuntest, din il-qorti tqajjem il-kwistjoni li jsir magħruf jekk il-fatt li din il-proċedura ta' eżekuzzjoni ma tkunx ingħalqet, li l-persuna li hija suġġetta għaliha kienet uriet passività assoluta u li hija ma għamlitx użu mir-rimedji ġudizzjarji u ta' dritt kollha, bħal kawża għall-irkupru ta' ammonti mħallsa indebitament, li jinsabu għad-dispożizzjoni tagħha fl-ordinament ġuridiku kkonċernat, għandux effett f'dan ir-rigward.
- 18 Skont ġurisprudenza stabbilita tal-Qorti tal-Ġustizzja, il-prinċipju ta' responsabbiltà tal-Istat għal danni kkawżati lill-individwi minhabba ksur tad-dritt tal-Unjoni li huwa imputabbli lilu huwa inerenti għas-sistema tat-trattati li fuqhom dan tal-aħħar huwa bbażat (ara s-sentenzi tad-19 ta' Novembru 1991, Francovich *et*, C-6/90 u C-9/90, EU:C:1991:428, punt 35 ; tal-5 ta' Marzu 1996, Brasserie du pêcheur u Factortame, C-46/93 u C-48/93, EU:C:1996:79, punt 31, kif ukoll tal-14 ta' Marzu 2013, Leth, C-420/11, EU:C:2013:166, punt 40).
- 19 Dan il-prinċipju japplika għall-każijiet kollha ta' ksur tad-dritt tal-Unjoni minn Stat Membru, irrispettivament mill-awtorità pubblika li kienet l-awtur ta' dan il-ksur (ara, f'dan is-sens, is-sentenzi tal-5 ta' Marzu 1996, Brasserie du pêcheur u Factortame, C-46/93 u C-48/93, EU:C:1996:79, punt 32; tat-30 ta' Settembru 2003, Köbler, C-224/01, EU:C:2003:513, punt 31; tat-13 ta' Ġunju 2006, Traghetti del Mediterraneo, C-173/03, EU:C:2006:391, punt 30, kif ukoll tal-25 ta' Novembru 2010 Fuß, C-429/09, EU:C:2010:717, punt 46).

- 20 L-imsemmi prinċipju huwa wkoll applikabbli, taht ċerti kundizzjonijiet, meta l-ksur inkwistjoni jirriżulta minn deċiżjoni ta' qorti nazzjonali li tiddeċiedi fl-aħħar istanza. Fil-fatt, minhabba r-rwol essenzjali li għandhom il-qorti fil-protezzjoni tad-drittijiet li minnhom l-individwi jibbenefikaw permezz tar-regoli tad-dritt tal-Unjoni u l-fatt li qorti tal-aħħar istanza tikkostitwixxi, b'definizzjoni, l-aħħar istanza li quddiemha dawn jistgħu jiddefendu d-drittijiet mogħtija lilhom taht dawn ir-regoli, il-Qorti tal-Ġustizzja waslet għall-konklużjoni li l-effikaċja sħiħa ta' dawn tal-aħħar tkun qed tiġi ppreġudikata u l-protezzjoni ta' dawn id-drittijiet tiddgħajef jekk jiġi eskluż li l-individwi jistgħu, taht ċerti kundizzjonijiet, jiksbu kumpens għad-danni kkawżati mill-ksur tad-dritt tal-Unjoni li jirriżulta minn deċiżjoni ta' qorti nazzjonali li tiddeċiedi fl-aħħar istanza (ara, f'dan is-sens, is-sentenzi tat-30 ta' Settembru 2003, Köbler, C-224/01, EU:C:2003:513, punti 32 sa 36 u 59; tat-13 ta' Ġunju 2006, Traghetti del Mediterraneo, C-173/03, EU:C:2006:391, punt 31, kif ukoll tad-9 ta' Settembru 2015, Ferreira da Silva e Brito *et*, C-160/14, EU:C:2015:565, punt 47).
- 21 Hija l-qorti tar-rinviju li għandha tivverifika jekk dan kienx il-każ fid-deċiżjonijiet tal-15 u 16 ta' Dicembru 2008, fil-kawża prinċipali.
- 22 Madankollu, għandu jifakkar li, fir-rigward tal-kundizzjonijiet għal stabbiliment tar-responsabbiltà tal-Istat għad-danni kkawżati lill-individwi minhabba ksur tad-dritt tal-Unjoni imputabbli lilu, il-Qorti tal-Ġustizzja kemm-il darba ddeċidiet li l-individwi leżi għandhom dritt għal kumpens ġaladarba li tliet kundizzjonijiet ikunu ssodisfatti, jiġifieri li r-regola tad-dritt tal-Unjoni miksura għandha l-għan li tagħtihom drittijiet, li l-ksur ta' din ir-regola huwa suffiċjentement serju u li teżisti rabta kawżali diretta bejn dan il-ksur u d-danni mġarrba minn dawn l-individwi (ara, b'mod partikolari, is-sentenzi tal-5 ta' Marzu 1996, Brasserie du pêcheur u Factortame, C-46/93 u C-48/93, EU:C:1996:79, punt 51; tat-30 ta' Settembru 2003, Köbler, C-224/01, EU:C:2003:513, punt 51, kif ukoll tal-14 ta' Marzu 2013, Leth, C-420/11, EU:C:2013:166, punt 41).
- 23 Ir-responsabbiltà ta' Stat Membru għal danni kkawżati minn deċiżjoni ta' qorti li tiddeċiedi fl-aħħar istanza li tikser regola ta' dritt tal-Unjoni hija rregolata mill-istess kundizzjonijiet (ara s-sentenza tat-30 ta' Settembru 2003, Köbler, C-224/01, EU:C:2003:513, punt 52).
- 24 Fir-rigward, b'mod partikolari, tat-tieni waħda mill-kundizzjonijiet imsemmija fil-punt 22 ta' din is-sentenza, din ir-responsabbiltà tirriżulta biss fil-każ eċċezzjonali fejn qorti nazzjonali li tiddeċiedi fl-aħħar istanza tkun kisret b'mod manifest id-dritt applikabbli (ara s-sentenzi tat-30 ta' Settembru 2003, Köbler, C-224/01, EU:C:2003:513, punt 53, kif ukoll tat-13 ta' Ġunju 2006, Traghetti del Mediterraneo, C-173/03, EU:C:2006:391, punti 32 u 42).
- 25 Sabiex jiġi ddeterminat jekk jeżistix ksur suffiċjentement serju, għandhom jitqiesu l-elementi kollha li jikkaratterizzaw is-sitwazzjoni li tinsab quddiem il-qorti nazzjonali. Għalhekk, skont ġurisprudenza tal-Qorti tal-Ġustizzja, fost l-elementi li jistgħu jitqiesu f'dan ir-rigward hemm, b'mod partikolari, il-grad ta' ċarezza u preċiżjoni tar-regola miksura, il-portata tal-marġni ta' diskrezzjoni li r-regola miksura tagħti lill-awtoritajiet nazzjonali, in-natura intenzjonali jew mhux volontarja tal-ksur imwettaq jew tad-dannu kkawżat, in-natura skużabbli jew mhux skużabbli ta' żball possibbli ta' liġi, iċ-ċirkustanza li l-pożizzjonijiet meħuda minn istituzzjoni tal-Unjoni setgħu kkontribwixxew għall-adozzjoni jew iż-żamma ta' miżuri jew ta' prassi nazzjonali li jmorru kontra d-dritt tal-Unjoni, kif ukoll in-nuqqas ta' eżekuzzjoni, mill-qorti inkwistjoni, tal-obbligu tagħha ta' rinviju għal deċiżjoni preliminari skont it-tielet paragrafu tal-Artikolu 267 TFUE (ara, f'dan is-sens, is-sentenzi tal-5 ta' Marzu 1996, Brasserie du pêcheur u Factortame, C-46/93 u C-48/93, EU:C:1996:79, punt 56; tat-30 ta' Settembru 2003, Köbler, C-224/01, EU:C:2003:513, punti 54 u 55, kif ukoll tat-12 ta' Dicembru 2006, Test Claimants in the FII Group Litigation, C-446/04, EU:C:2006:774, punt 213).

- 26 Fi kwalunkwe każ, ksur tad-dritt tal-Unjoni huwa suffiċjentement serju meta dan isir bi ksur manifest tal-ġurisprudenza tal-Qorti tal-Ġustizzja fil-qasam (ara s-sentenzi tat-30 ta' Settembru 2003, Köbler, C-224/01, EU:C:2003:513, punt 56; tat-12 ta' Diċembru 2006, Test Claimants in the FII Group Litigation, C-446/04, EU:C:2006:774, punt 214, u tal-25 ta' Novembru 2010 Fuß, C-429/09, EU:C:2010:717, punt 52).
- 27 Fir-rigward tal-kawża prinċipali, jekk wiehed jassumi li, fid-deċizzjonijiet tagħha tal-15 u 16 ta' Diċembru 2008, l-Okresný súd Prešov (qorti tad-distrett ta' Prešov, is-Slovakkja), iddeċidiet fl-aħħar istanza, għandu għalhekk jiġi kkonstatat minnha, barra minn hekk, li din il-qorti wettqet ksur suffiċjentement serju tad-dritt tal-Unjoni, billi marret kontra b'mod manifest id-dispożizzjonijiet tad-Direttiva 93/13 jew il-ġurisprudenza tal-Qorti tal-Ġustizzja dwarhom.
- 28 F'dan ir-rigward, għandu jiġi rrilevat li, skont il-ġurisprudenza tal-Qorti tal-Ġustizzja, is-sistema ta' protezzjoni tal-konsumaturi stabbilita mid-Direttiva 93/13 timplika r-rikonossiment tas-setgħa tal-qorti nazzjonali li teżamina *ex officio* n-natura ingusta ta' klawżola (ara, f'dan is-sens, is-sentenzi tas-27 ta' Ġunju 2000, Océano Grupo Editorial u Salvat Editores, C-240/98 sa C-244/98, EU:C:2000:346, punti 16, 28 u 29 ; tal-21 ta' Novembru 2002, Cofidis, C-473/00, EU:C:2002:705, punti 32 u 33, kif ukoll tas-26 ta' Ottubru 2006, Mostaza Claro, C-168/05, EU:C:2006:675, punti 27 u 28).
- 29 Ċertament, fil-punt 38 tas-sentenza tagħha tas-26 ta' Ottubru 2006, Mostaza Claro (C-168/05, EU:C:2006:675), il-Qorti tal-Ġustizzja rrikonossiet li, bħala prinċipju, in-natura u l-importanza tal-interess pubbliku li fuqu tistrieħ il-protezzjoni li d-Direttiva 93/13 tiggarrantixxi lill-konsumaturi jistgħu anki jiġġustifikaw li l-qorti nazzjonali tkun marbuta li tevalwa *ex officio* n-natura ingusta ta' klawżola kuntrattwali u, b'hekk, tirrimedja l-iżbilanċ li jkun jeżisti bejn il-konsumatur u l-professionist. Madankollu, f'din is-sentenza, il-Qorti tal-Ġustizzja ma siltet l-ebda konsegwenza minn din il-kunsiderazzjoni, peress li hija kienet adita bil-kwistjoni dwar jekk konsumatur jistax jinvoka n-nullità ta' ftehim ta' arbitraġġ għall-ewwel darba quddiem il-qorti nazzjonali adita b'rikors għall-annullament ta' deċizzjoni ta' arbitraġġ.
- 30 Huwa biss fis-sentenza tagħha tal-4 ta' Ġunju 2009, Pannon GSM (C-243/08, EU:C:2009:350, punt 32), li l-Qorti tal-Ġustizzja indikat b'mod ċar li r-rwol assenjat mid-dritt tal-Unjoni lill-qorti nazzjonali ma huwiex limitat għas-sempliċi possibbiltà li tiddeċiedi fuq in-natura possibbilment ingusta ta' klawżola kuntrattwali li taqa' taħt il-kamp ta' applikazzjoni tal-imsemmija direttiva, iżda għandha wkoll l-obbligu li teżamina *ex officio* din il-kwistjoni, minn meta jkollha għad-dispożizzjoni tagħha l-punti ta' dritt u ta' fatt neċessarji għal dak il-għan.
- 31 Għalhekk, wara din is-sentenza, il-Qorti tal-Ġustizzja kemm-il darba fakkret dan l-obbligu tal-qorti nazzjonali (ara, b'mod partikolari, is-sentenzi tal-14 ta' Ġunju 2012, Banco Español de Crédito, C-618/10, EU:C:2012:349, punti 42 u 43; tal-21 ta' Frar 2013, Banif Plus Bank, C-472/11, EU:C:2013:88, punt 22, kif ukoll tal-1 ta' Ottubru 2015, ERSTE Bank Hungary, C-32/14, EU:C:2015:637, punt 41).
- 32 B'mod partikolari, il-Qorti tal-Ġustizzja ddeċidiet li, hekk kif il-qorti nazzjonali adita b'rikors għall-eżekuzzjoni forzata ta' deċizzjoni ta' arbitraġġ definittiva jkollha għad-dispożizzjoni tagħha l-punti ta' dritt u ta' fatt neċessarji, din għandha tipproċedi *ex officio* bi sħarriġ tan-natura ingusta tal-klawżoli kuntrattwali li fuqhom huwa bbażat il-kreditu stabbilit b'din is-sentenza fir-rigward tad-dispożizzjonijiet tad-Direttiva 93/13, meta, skont ir-regoli ta' proċedura interni, hija għandha, fil-kuntest ta' proċedura ta' eżekuzzjoni simili, tevalwa *ex officio* l-kunflitt bejn klawżola ta' arbitraġġ u r-regoli nazzjonali ta' ordni pubbliku (ara, f'dan is-sens, is-sentenza tas-6 ta' Ottubru 2009, Asturcom Telecomunicaciones, C-40/08, EU:C:2009:615, punt 53; id-digriet tas-16 ta' Novembru 2010, Pohotovost', C-76/10, EU:C:2010:685, punti 51, 53 u 54, kif ukoll is-sentenza tas-27 ta' Frar 2014, Pohotovost', C-470/12, EU:C:2014:101, punt 42).

- 33 Konsegwentement, ma jistax jitqies li qorti nazzjonali, li qabel is-sentenza tal-4 ta' Ġunju 2009, Pannon GSM (C-243/08, EU:C:2009:350), astjeniet milli tevalwa *ex officio* n-natura ingusta ta' klawżola kuntrattwali li taqa' fil-kamp ta' applikazzjoni tad-Direttiva 93/13, meta hija kellha għad-dispożizzjoni tagħha l-punti ta' fatt u ta' dritt neċessarji għal dan il-għan, tkun kisret b'mod manifest il-ġurisprudenza tal-Qorti tal-Ġustizzja f'dan il-qasam u, għalhekk, hija wettqet ksur suffiċjement serju tad-dritt tal-Unjoni.
- 34 F'dan il-każ, għandu jiġi kkonstatat li d-deċiżjonijiet tal-15 u 16 ta' Dicembru 2008, fil-kawża prinċipali, kienu preċedenti għal din is-sentenza.
- 35 Għaldaqstant, ma jidhrix neċessarju li jiġi evalwat jekk iċ-ċirkustanza li l-proċedura ta' eżekuzzjoni inkwistjoni fil-kawża prinċipali ma hijiex magħluqa, li l-persuna suġġetta għaliha kienet totalment passiva jew li hija ma għamlitx użu mir-rimedji ġudizzjarji u ta' dritt kollha, b'mod li t-talba għall-irkupru tal-ammonti mħallsa indebitament, għad-dispożizzjoni tagħha fl-ordinament ġuridiku kkonċernat, jaffettwa l-obbligu ta' responsabbiltà tal-Istat Membru kkonċernat għad-danni kkawżati lil individwi minhabba ksur ta' dritt tal-Unjoni permezz tad-deċiżjonijiet ġudizzjarji, bħal dawk tal-15 u 16 ta' Dicembru 2008, fil-kawża prinċipali.
- 36 F'dawn iċ-ċirkustanzi, hemm lok li tingħata risposta għall-ewwel sat-tielet domandi bil-mod segwenti:
- Ir-responsabbiltà ta' Stat Membru għal danni kkawżati lil individwi b'riżultat ta' ksur ta' dritt tal-Unjoni permezz ta' deċiżjoni ta' qorti nazzjonali tista' biss tiġi stabbilita jekk din id-deċiżjoni tingħata minn qorti ta' dan l-Istat Membru li tiddeċiedi fl-aħħar istanza, haġa li hija l-qorti tar-rinviju li għandha tivverifika fir-rigward tal-kawża prinċipali. Jekk dan huwa l-każ, deċiżjoni ta' din il-qorti nazzjonali li tiddeċiedi fl-aħħar istanza tista' tikkostitwixxi ksur suffiċjement serju tad-dritt tal-Unjoni, b'tali mod li tistabbilixxi l-imsemmija responsabbiltà, biss jekk, b'din id-deċiżjoni, l-imsemmija qorti tkun kisret b'mod manifest id-dritt applikabbli jew jekk dan il-ksur iseħh minkejja l-eżistenza ta' ġurisprudenza stabbilita sew tal-Qorti tal-Ġustizzja f'dan il-qasam.
 - Ma jistax jiġi jitqies li qorti nazzjonali, li, qabel is-sentenza tal-4 ta' Ġunju 2009, Pannon GSM (C-243/08, EU:C:2009:350), astjeniet, fil-kuntest ta' proċedura ta' eżekuzzjoni forzata ta' deċiżjoni ta' arbitraġġ li laqgħet talba għall-ħlas ta' krediti bl-applikazzjoni ta' klawżola kuntrattwali qabel ma giet meqjusa li kienet ingusta, fis-sens tad-Direttiva 93/13, li tevalwa *ex officio* n-natura ingusta ta' din il-klawżola, meta hija kellha għad-dispożizzjoni tagħha punti ta' dritt u ta' fatt neċessarji f'dan is-sens, kisret b'mod manifest il-ġurisprudenza tal-Qorti tal-Ġustizzja f'dan il-qasam u, għalhekk, wettqet ksur suffiċjement serju tad-dritt tal-Unjoni.

Fuq ir-raba' u l-ħames domandi

- 37 Permezz tar-raba' u l-ħames domandi, il-qorti tar-rinviju tistaqsi, essenzjalment, jekk l-ammont ta' dannu kkawżat mill-ksur possibbli ta' dritt tal-Unjoni fil-kawża prinċipali jikkorrispondix ma' dak tal-kumpens mitlub minn M. Tomášová, jekk dan jista' jitqabbel mal-ammont ta' kreditu attwalment irkuprat, jiġifieri dak tal-arrikkiment indebitu tal-benefiċjarju tad-deċiżjoni ta' arbitraġġ, u jekk azzjoni intiża li tikseb kumpens tad-dannu hijiex sussidjarja għall-eżerċizzju ta' azzjoni għall-irkupru ta' ammonti mħallsa indebitament.
- 38 F'dan ir-rigward, għandu jitfakkar li, meta l-kundizzjonijiet rigward l-istabbiliment tar-responsabbiltà tal-Istat jkun ssodisfatti, huma l-qorti nazzjonali li għandhom jiddeterminaw, fil-kuntest tad-dritt nazzjonali r-responsabbiltà li taqa' fuq l-Istat li jikkumpensa l-konsegwenzi tad-dannu kkawżat, sakemm il-kundizzjonijiet stabbiliti mil-leġislażżjonijiet nazzjonali fil-qasam ta' kumpens għad-danni ma jkunux inqas favorevoli minn dawk li jirrigwardaw talbiet domestiċi simili (prinċipju ta' ekwivalenza) u ma jkunux tali li jirrendu l-ksib tal-kumpens impossibbli jew diffiċli ħafna fil-prattika (prinċipju ta' effettività) (ara s-sentenzi tad-19 ta' Novembru 1991, Francovich *et*, C-6/90 u C-9/90,

EU:C:1991:428, punt 42; tat-30 ta' Settembru 2003, Köbler, C-224/01, EU:C:2003:513, punt 58; tal-24 ta' Marzu 2009, Danske Slagterier, C-445/06, EU:C:2009:178, punt 31; tal-25 ta' Novembru 2010, Fuß, C-429/09, EU:C:2010:717, punt 62, kif ukoll tad-9 ta' Settembru 2015, Ferreira da Silva e Brito *et*, C-160/14, EU:C:2015:565, punt 50).

- 39 Minn dan jirrizulta li r-regoli dwar l-evalwazzjoni ta' dannu kkawżat minn ksur tad-dritt tal-Unjoni huma ddeterminati mid-dritt nazzjonali ta' kull Stat Membru, sakemm il-legiżlazzjonijiet nazzjonali fil-qasam tal-kumpens għad-danni li jistabbilixxu dawn ir-regoli josservaw il-prinċipji ta' ekwivalenza u ta' effettività.
- 40 Huwa l-istess fir-rigward tar-relazzjoni bejn talba intiża li tikseb kumpens għal tali danni u rimedji oħra li jistgħu possibbilment jiġu previsti mill-ordinament ġuridiku tal-Istat Membru kkonċernat, bħal azzjoni għall-irkupru ta' ammonti mhallsa indebitament.
- 41 F'dawn iċ-ċirkustanzi, għandha tingħata risposta għar-raba' u l-hames domandi li r-regoli rigward il-kumpens għad-danni kkawżati minn ksur ta' dritt tal-Unjoni, bħal dawk li jikkonċernaw l-evalwazzjoni ta' tali danni jew ir-relazzjoni bejn talba intiża li tikseb dan il-kumpens u r-rimedji l-oħra possibbilment disponibbli, huma ddeterminati mid-dritt nazzjonali ta' kull Stat Membru, bl-osservanza tal-prinċipji ta' ekwivalenza u effettività.

Fuq l-ispejjeż

- 42 Peress li l-proċedura għandha, fir-rigward tal-partijiet fil-kawża prinċipali, in-natura ta' kwistjoni mqajma quddiem il-qorti tar-rinviju, hija din il-qorti li tiddeċiedi fuq l-ispejjeż. L-ispejjeż sostnuti għas-sottomissjoni tal-osservazzjonijiet lill-Qorti tal-Ġustizzja, barra dawk tal-imsemmija partijiet, ma jistgħux jiġihallu lura.

Għal dawn il-motivi, Il-Qorti tal-Ġustizzja (L-Ewwel Awla) taqta' u tiddeċiedi:

- 1) Ir-responsabbiltà ta' Stat Membru għal danni kkawżati lil individwi b'riżultat ta' ksur ta' dritt tal-Unjoni permezz ta' deċiżjoni ta' qorti nazzjonali tista' biss tiġi stabbilita jekk din id-deċiżjoni tingħata minn qorti ta' dan l-Istat Membru li tiddeċiedi fl-ahħar istanza, haġa li hija l-qorti tar-rinviju li għandha tivverifika fir-rigward tal-kawża prinċipali. Jekk dan huwa l-każ, deċiżjoni ta' din il-qorti nazzjonali li tiddeċiedi fl-ahħar istanza tista' tikkostitwixxi ksur suffiċjentement serju tad-dritt tal-Unjoni, b'tali mod li tistabbilixxi l-imsemmija responsabbiltà, biss jekk, b'din id-deċiżjoni, l-imsemmija qorti tkun kisret b'mod manifest id-dritt applikabbli jew jekk dan il-ksur isehh minkejja l-eżistenza ta' ġurisprudenza stabbilita sew tal-Qorti tal-Ġustizzja f'dan il-qasam.

Ma jistax jitqies li qorti nazzjonali, li, qabel is-sentenza tal-4 ta' Ġunju 2009, Pannon GSM (C-243/08, EU:C:2009:350), astjeniet, fil-kuntest ta' proċedura ta' eżekuzzjoni forzata ta' deċiżjoni ta' arbitraġġ li laqgħet talba għall-hlas ta' krediti bl-applikazzjoni ta' klawżola kuntrattwali qabel ma giet meqjusa li kienet ingusta, fis-sens tad-Direttiva 93/13, li tevalwa *ex officio* n-natura ingusta ta' din il-klawżola, meta hija kellha għad-dispożizzjoni tagħha punti ta' dritt u ta' fatt neċessarji f'dan is-sens, kisret b'mod manifest il-ġurisprudenza tal-Qorti tal-Ġustizzja f'dan il-qasam u, għalhekk, wettqet ksur suffiċjentement serju tad-dritt tal-Unjoni.

- 2) Ir-regoli rigward il-kumpens għad-danni kkawżati minn ksur ta' dritt tal-Unjoni, bħal dawk li jikkonċernaw l-evalwazzjoni ta' tali danni jew ir-relazzjoni bejn talba intiża li tikseb dan il-kumpens u r-rimedji l-oħra possibbilment disponibbli, huma ddeterminati mid-dritt nazzjonali ta' kull Stat Membru, bl-osservanza tal-prinċipji ta' ekwivalenza u effettività.

Firem